

TONINO GUERRA

De filmpoëet en het verlies van herinneringen

Aan meer dan honderd filmscenario's – van Antonioni via Rosi, tot Angelopoulos – schreef Tonino Guerra mee, al beweerde hij dat hij alleen maar hier en daar wat poëzie toevoegde en magisch realisme inbracht. Intussen samen met de filmer op café aan een expresso nippend. We geloofden het al te graag. — FREDDY SARTOR

Naar een film kijken is het best te vergelijken met vissen. Je zit daar stil zonder dat je iets aan de oppervlakte merkt en tegelijk gebeurt er iets tussen jou en de onzichtbare vis onder water. Dat is cinema, al verwacht het publiek vandaag alles behalve dat. Aldus Tonino Guerra in de documentaire *Caffè Sospeso* waarin hij ook zegt: “Ik hou niet van de scenarist die voor zijn schrijfmachine zit en in zichzelf zegt: Nu ga ik eens wat bedenken! Wat wil hij daarmee zeggen? Uiteraard moet je denken maar vooral diep in jezelf kijken. Je moet pogen dingen te vinden die waar zijn: pijn, dingen om voor te vechten én om van te houden!”

Romagnol

De in Santarcangelo in Romagna geboren Antonio ‘Tonino’ Guerra (°16 maart 1920 – 21 maart 2012) begon te schrijven in het concentratiekamp van Troisdorf waar hij in 1943 terecht kwam wegens zijn antifascisme. Elke avond vroegen streekgenoten, die er samen met hem opgesloten

zaten om verhalen te vertellen in het Romagnol, het dialect van hun geboortestreek. Een en ander zette hij prompt om in verzen. In 1946 verscheen een eerste bundel: *I scarabocci* (Schrijfsels). Zijn reputatie als romancier – hij is ook de auteur van nogal wat dichtbundels en boeken – moest hem later, begin de jaren 70, wel bij Federico Fellini brengen. Diens *AMARCORD* (a m’arcord oftewel “Ik haal voor de geest” in het Romagnols) bestond uit een evocatie van gefantaseerde jeugdherinneringen uit Fellini’s geboortestadje Rimini, hoofdstad van de regio Emilia Romagna. In 1953 was Guerra naar Rome verhuisd om daar dankzij (de latere filmmaker) Elio Petri terecht te komen in filmkringen rond Giuseppe De Santis. Zijn eerste werk voor een film, het schrijven van de dialogen, was dan ook voor De Santis, een van de vaders van het neorealisme: *UOMINI E LUPI*, een ruig drama in de Abruzzes te midden van wolvenjagers. Onder het zevental scenaristen dat aan het scenario meewerkte onder andere zijn vriend Elio Petri én Cesare Zavattini. Als erfgenaam van Zavattini, de theoreticus van het Italiaanse neorealisme, zou Tonino Guerra zich onderscheiden van zijn mentor door de aard van

relatie met de regisseurs. Waren zij verknocht aan de mise-en-scène, dan hield scenarist Zavattini zich intussen bezig met het onderwerp en hoe het te benaderen. Guerra daarentegen stond ten dienste van zijn filmmaker, bracht vaak ideeën aan die hij, meer dichter dan klassiek scenarioschrijver zijnde, placht te beschrijven als: “Ik tracht een dichterlijke vorm te suggereren”. Het meest wordt zijn naam als scenarioschrijver gelinkt aan Michelangelo Antonioni en Francesco Rosi, bijna tegenpolen van elkaar. Nadat een eerste gezamenlijk project *Makaroni* niet was doorgegaan zou Guerra vanaf 1959, *L’AVVENTURA*, *L’ECLISSE*, *LA NOTTE*, *DESERTO ROSSO* – een controversieel kwartet existentiële films over vervreemding, het niet kunnen communiceren, de vrouwelijke psyche waarover Guerra’s schaduw hing – liefst negen maal met Antonioni werken, inclusief het meesterlijke *BLOW-UP*, *IDENTIFICAZIONE DI UNA DONNA* tot en met de episodefilm *AL DI LA DELLE NUVOLE*. Een titel waarvoor coscenarist Guerra de volgende uitleg heeft: “De film is een soort dagboek dat de vorm van een vliegreis aanneemt waar de titel allusie op maakt: het zoeken naar

EBOLI

personages en locaties voor een film. De herinnering zou dan een wolk kunnen zijn". Guerra's insteek laat zich aflezen uit een cinematografische vormgeving die lak heeft aan de traditionele verhaalontwikkeling en meer gestileerd en abstraherend is. Het duo Antonioni & Guerra vindt elkaar in een psychologische analyse die de crisis van het individu in reliëf brengt. Gezien het succes met Antonioni wordt Guerra in die jaren druk gesolliciteerd door de Italiaanse filmers De Sica (*MATRIMONIO ALL'ITALIANA*), Elio Petri (*LA DECIMA VITTIMA*) en Mario Monicelli (*CASANOVA* 70).

Dertig jaar lang zou Tonino Guerra met de sociaal geëngageerde Francesco Rosi samenwerken: van het sprookje *C'ERA UNA VOLTA*, tot uitgesproken politieke films zoals *IL CASO MATTEI*, *CADAVERI ECCELENTI*, *CRISTO SI È FERMATO A EBOLI* en *LA TREGUA*.

Zelden schreef Guerra alleen aan een filmscenario, vaak zelfs met meer dan één iemand. Zo duiken bijvoorbeeld eveneens twee bekende Franse scenaristen op als medeauteur: Jean-Claude Carrière voor *UN PAPIILLON SUR L'ÉPAULE* van Jacques Deray en Gérard Brach voor *IDENTIFICAZIONE DI UNA DONNA*.

De herinnering

Meer voor de hand ligt zijn werk voor streekgenoot Federico Fellini, al beperkt zich dat tot drie films: *AMARCORD*, *E LA NAVE VA* en *GINGER E FRED*. Fellini had ook graag een beroep op hem gedaan voor *Città delle donne* maar de liefde riep de scenarist op dat ogenblik, eind de jaren 70, naar Rusland. Guerra's melancholische aard doet hem vervolgens vanaf het autobiografische *DE REIS NAAR KYTHERA* bij de Griekse maestro Theo Angelopoulos belanden, zijn bijdrage aan

Tarkovski's *NOSTALGHIA*, een en al suggestie, niet te na gesproken. Zijn speciale band met de Rus resulteerde in een eerste en enige (co)regie *TEMPO DI VIAGGIO*, een door de Rai geproduceerd document over de preproductie van *NOSTALGHIA*, een monumentaal werk van de door heimwee verteerde Russische grootmeester. Na deze episode die hem fel markeerde maakt Guerra kennis met Theo Angelopoulos, opnieuw een filmer met wie hij "zijn interesse voor het leven en de kunst deelt". Ook nu is er sprake van een bijzondere chemie tussen beiden, of zoals de Griekse filmer het zelf gevat uitdrukt: "Tonino speelde meer dan twintig jaar de advocaat van de duivel én was tegelijk mijn psychoanalist!" In de jaren 80 – 90 zou Guerra meer experiment en surrealisme in zijn taal leggen, cfr. *DE INGEHOUDEN STAP VAN DE OOIEVAAR*, *ODYSSEUS' BLIK* en *DE EEUWIGHEID EN EEN DAG*. In 2008 realiseert het duo *DUST IN TIME*, na *ELENI* het tweede luik van een trilogie over de herinnering dat mee door de onverwachte dood van Angelopoulos nooit zal worden afgewerkt. Guerra was vaak van erg dichtbij betrokken of bracht 'the final touch' aan bij filmadaptaties van literair werk – de romans fungeerden vaak, afhankelijk van de regisseur, niet meer dan als een alibi, een aanleiding of inspiratiebron – zoals Leonardo Sciascia (*CADAVERI ECCELENTI*), Pirandello (*KAOS*), Carlo Levi (*CHRISTO SI È FERMATO A EBOLI*), Sergeï Platonov (*TRE FRATELLI*), tot en met een kortverhaal van Julio Cortazar (*BLOW-UP*) en Jean Cocteau (*IL MISTERO DI OBERWALD*).

Was het scenario van *AMARCORD* goed voor een Oscar, dat van *REIS NAAR KYTHERA* werd gelauwerd in Cannes terwijl *ETERNITY AND A DAY*, waarvoor Guerra's bijdrage niet gering was, de Gouden Palm kreeg.

Tonino Guerra schreef tevens een twintigtal romans waaronder zijn testamentroman 'Polvere di sole' en het prachtige 'De honderd vogels'. Hoe filmisch hij schreef en welke herkenbare stijl hij hanteerde – voor wie ooit een film van hem zag – maakt de volgende flard uit het boek wel duidelijk: "Ik moet eerlijk zeggen dat ik mij van de meer dan duizend jaren dat mijn dorp bestond – en tot die jaren reken ik ook de jaren van mijn

jeugd en de jeugd van mijn ouders en de jaren van hun ouderdom en de hoge ouderdom van mijn vier grootouders – niet méér herinnerde dan een geluid. Het waren de welluidende ploffen waarmee de wilde kastanjes in november van de bomen op de stationsweg vielen. Door de mist liepen we heen en terug naar het smalspoortreintje dat ons afleverde in het naburige stadje om naar de markt te gaan of om lessen te volgen. De kastanjes vielen op de grond waardoor hun stekelige bolsters opensprongen, en ik keek achter me om te zien of iemand me volgde en tuurde door de mist voor mijn ogen om te ontdekken wie dat geluid had gemaakt".

Het verlies van herinneringen. Misschien wel de rode draad door het hele oeuvre dat Tonino Guerra voor diverse filmers hielp meeschrijven.

SELECTIEVE FILMOGRAFIE

- 1957 UOMINI E LUPI - Giuseppe De Santis
- 1960 LA NOTTE - Michelangelo Antonioni
- 1960 L'AVVENTURA - Michelangelo Antonioni
- 1962 L'ECLISSE - Michelangelo Antonioni
- 1964 DESERTO ROSSO - Michelangelo Antonioni
- 1964 MATRIMONIO ALL'ITALIANA - Vittorio De Sica
- 1966 BLOW-UP - Michelangelo Antonioni
- 1970 ZABRISKIE POINT - Michelangelo Antonioni
- 1972 IL CASO MATTEI - Francesco Rosi
- 1973 AMARCORD - Federico Fellini
- 1974 DITES-LE AVEC DES FLEURS - Pierre Grimblat
- 1976 CADAVERI ECCELENTI - Francesco Rosi
- 1977 UN PAPIILLON SUR L'ÉPAULE - Jacques Deray
- 1978 CHRISTO SI È FERMATO A EBOLI - Francesco Rosi
- 1980 IL MISTERO DI OBERWALD - Michelangelo Antonioni
- 1981 LA NOTTE DI SON LORENZO - Paolo & Vittorio Taviani
- 1982 IDENTIFICAZIONE DI UNA DONNA - Michelangelo Antonioni
- 1983 CARMEN - Francesco Rosi
- 1983 NOSTALGHIA - Andreï Tarkovski
- 1984 KAOS - Paolo & Vittorio Taviani
- 1984 TAXIDI STIN KYTHERA / REIS NAAR KYTHERA - Theo Angelopoulos
- 1985 GINGER E FRED - Federico Fellini
- 1986 O MELISSOKOMOS - Theo Angelopoulos
- 1990 STANNO TUTTI BENE - Giuseppe Tornatore
- 1991 DE INGEHOUDEN STAP VAN DE OOIEVAAR - Theo Angelopoulos
- 1995 ODYSSEUS' BLIK - Theo Angelopoulos
- 1998 DE EEUWIGHEID EN EEN DAG - Theo Angelopoulos
- 2004 ELENI - THE WEAPING MEDADOW - Theo Angelopoulos
- 2008 DUST IN TIME - Theo Angelopoulos

DESERTO ROSSO

